

فهرست کتب مینیاتوری موزه آثار ترک و اسلام

مقدمه

احصائیه آثار خطی که در فهرست‌های دفاتر کتابخانه موزه آثار ترک و اسلام ضبط شده تقریباً به ۳۹۰۵ نسخه میرسد. قسمت بزرگ این آثار که از نظر صنایع تزئینی اسلام دارای اهمیت اند در استانبول و بقیه باجمع و ترتیب گردیدند از کتب خانه‌های سایر مناطق ترکیه فراهم و بدست آمده است. بدانگونه که قرآن‌های خطی تا قرن اول هجری پیش می‌رود، از نظر تذهیب و جلد نیز قدیمترین آثار نفیسه را میتوان درین کلاسسیون یافت. کتب مینیا توری هنرهای زیبای قرن ۱۴ تا قرن ۱۸ را احترا کرده است.

این کاتالوگ که در کتابخانه موزه و سالونهای معلومات عمومی بنظر می‌خورد برای معرفی ۴۳ جلد کتاب مینیاتوری که ۱۲ آن ترکی و ۳۱ جلد دیگر فارسی است تهیه شده است. چه اکنون که چسته چسته در صدد تحقیق راجع به بعضی از کتب خود ما و دیگران برآمده ایم، مخصوصاً دو سوال در برابر ما قرار می‌گرفت:

از جمله کتب ترکی به چاپ مرئی پنج جلد کتاب دره-بین شماره اکتفا می‌شود. کتا نهی
از-س در شماره ۱۵ ای آینده مرئی خواهد شد. آریانا

۱- محققى که میخواهد مینیاتورى ها و یا مکاتب هنرى يك دور : معین را تدقیق و تحقیق کند ، بعلى اینکه نمیداند فلان مینیا تور در کدام کتاب ، در کدام دوره و بکدام مکتب عاید میگردد ، مجبور میشود تمام کتب دوره های مختلفه را بگردد و لاچارم وقت زیادى را تلف میکند .

۲- کتبى که بیجهت و بدون ضرورت دست بدست بگردد و ورق زده شود ، بفرض اینکه این طریقه استعمال نهایت دقیق باشد ، باز هم کثرت استعمال آنرا از بین می برد و معرض خطر میگردد که این آرزوى قلبى هیچ فرد علم و هنر دوست نیست در موقع ندوین کاتالوگ ، این دو محذور مدنظر بود بنابراین کار را از نوعیت جلد کتاب آغاز کردیم ، پس از قابل شدن رصف زیاد به شکل مادى آن به داخل کتاب گذشتیم سپس صفحات مینیاتورى را معین و آنهائى را که بدون تاریخ بوده بدوره های متعلقه آن تشبیه و مختصراً به ارزش هنرى آن تماس نمودیم و آن قسمت هائى را که بچاپ سپرده شده اند ، در حاشیه آن توضیح کردیم . اولاً کتب ترکی و بعد کتب فارسى ، به ترتیبیکه در فهرست موزه قرار دارند ، نمره گذارى شد و هم به اینکه کتاب های مذکور از کجا و بچه ترتیب بموزه آمده اند ، اشاره گردید . آنچه ما ازین تدقیق خسته کننده و طولانى در تصنیف کتب متذکره انتظار داریم اینست که هم در راه معرفى کتب ، مذکور بجهانیان تسهیلاتى فراهم کرده و هم دو محظورى را که در بالا بان اشاره کردیم ، از بین برده باشیم :

در العجم از خلیل احمدار دیبله ، که موقع ترتیب این کاتالوگ در تثبیت مکاتب هنرى دوره های مختلف بمنج معاونت کرده اند و از پروفیسر احمد آتش که زمینه نشر این فهرست تحقیقى را مساعد نمودند ، قلیاً تشکرمی کنم و از خوانندگان گرامى در مواردى که شاید درین کاتالوگ بنظرشان بخورد ، قبلاً معذرت میخواهم :

احمد رومی : اسکندر نامه

نمبر ۱۹۲۱ (= نمبر ۱۴۵۸ کتابخانه ایاصوفیا) - ۲۲۲ ورق به
سایز $۲۴/۵ \times ۱۴/۵$ سانتی متر ۱۵ - طبری دارای ۴ مینیاتور. از طرف مولانا
حسام الدین ابراهیم در ۹۲۳ هجری (۱۵۱۹ ع) در شیراز استنساخ شده است.

قسمت بیرونی و اندرونی پشتی بای-کنوع چرم قهوه‌ئی تیره رنگ درست شده
و گوشه بندها نیز از رنگ روشنتر همان چرم است. در صفحه « الف » مهر هموار
سلطان محمود و مهر مصطفی تاخیر افندی منقش بنظر می خورد. صفحات « ب »
و « الف » تمام مذهب است. در قسمت « ای » وسط و در آغاز متون پنج مصرعی ها
نوشته شده و خدای این مصرع تذهیب گردیده. دیگر صفحات در ۲ متون بقید
تحریر آمده و وسط متون ها و اطراف متن بایک جفت جدول از هم مجزا و چوکا می
شده است. آغاز هر مبحث با حروف طلائی است. بعضی صفحات که در اثر استعمال
پاره شده ترمیم شده بنظر می خورد. در صفحات « ۲۱ الف »، « ۴۰ ب »
« ۶۸ ب » و « ۲۰۷ الف » چهار مینیاتور وجود دارد که به قرن ۱۴ و به سبک مکتب
عهد صفوی ها متعلق است. این اثر با وجود اینکه از یک شاعر ترکی بوده و از
طرف دنی تالیف شده از نظر تذهیب و مینیاتور ها مثل کار کنر ایرانی است و اساسات
تسکینک آن عصر شیراز را احتوا میکنند و در قطعه کتیبه نیز محل استنساخ را شیراز
قید کرده اند. این اثر ترکی به اساس اینکه از طرف صنعتگران شیراز در قرن ۱۴
تذهیب و ترمیم گردیده از لحاظ ر وابط فر هنگی که بین ترک و ایران در آن وقت وجود
داشته قابل اعتنا و دقت است.

علی شیر نوانی : دیوان

نمبر ۱۹۴۶ (= ۱۵۵۹ کتابخانه محمود اول) ۱۵۵ ورق
۳۰ × ۱۷ سانتی متر ۱۹ - طبری دارای ۸ مینیاتور. از طرف
میرعلی ابوبکر در سنه ۹۴۳ ه (۱۵۸۶ ع) استنساخ شده است.
قسمت بخارجی پشتی از چرم سیاه پوشیده شده و چهار دور آن بشکل مستطیل
توسط جدول ملصع تزئین گردیده است. قسمت داخلی پشتی از چرم قهوه رنگ

درست شده و در قسمت هائی از آن روی کاغذ لاجوردی نژیثاتی با کاغذ سیاه رنگ
 دهنده میشود. در ظهریه مذهبی که در قسمت وسطی صفحه «۱- الف» بنظر می خورد
 دو مهر دارای این مضمون جلب توجه مینماید: «برسم خزانة عامرة مباركة
 سلطان عالیشان عبدالعزیز بها در خان خلدا لله ملکه و سلطانة» و در ویش مصطفی
 مفتش اوقاف «مهر سلطان محمود اول در قسمت بالای ظهریه و مهر مفتش اوقاف
 در طرف چپ صفحه واقع شده است. صفحات «۱- ب و ۲- الف» تماماً بامینیاتور
 هائی که صحنه های محافل دعوت و سرور را نشان میدهد، انباشته و قسمت های
 بیرونی مینیاتور هاندهیب شده است: «۲- ب و ۳- الف» کاملاً مذهب در حصه و وسطی
 بخشهایی از مقدمه اثر بصورت هفت سطری نوشته شده و فاصله سطرها با سطر
 جدا گردیده است: بقیه صفحات بصورت عمومی زرافشان بوده و از کاغذ های
 الوان تهیه شده است. شکل تحریر کتاب دو ستونه است. اصل دیوان از صفحه
 «۱۲- ب» آغاز میگردد. قسمت بالای این صفحه بشکل محراب ندهیب شده است
 در این دیوان هشت صحنه مینیا توری کار شده. این مینیاتور که مکتب عصر تیموری
 را دنبال و لعابندگی میکند، بهترین نمونه ذوق انتخاب و بکار بردن رنگها را
 نشان میدهد در عین زمان علام انحطاطی را که در خود صنعت مینیا توری در آن
 وقت (قرن ۱۴ع) محسوس بوده، با خود دارد که با مقایسه این صنعت با قرن
 ۱۵ بخوبی آشکار میگردد. در اینها افاده لازم و در خشننگی کامل چهره های
 انسانی تقریباً بکلی بنظر نمی خورد. مینیاتورهای این اثر که از نظر ندهیب
 بهترین اثر شمرده شده میتواند، در حقیقت کاپی صحنه های مینیا توری است که
 سالها قبل با قدرت کامل در هرات بوجود آورده شده است.

لامعی چلبی : مقتل آل رسول

نمبر ۱۹۵۸ (= ۱۴۵۳ کتا بخانه عاشره فدوی) ۴۷ ورق

۲۷ × ۱۵ سانتی متر ۱۲ سطری دارای ۸ مینیاتور در سه

۱۰۱۹ هـ (۱۶۰۲ع) استخراج شده است.

در قسمت خارجی پشتی چرم قهوه ای رنگ روی مقرا کشیده شده و در قسمت
 وسط به شکلی مستطیل خط مخطا کشیده اند: حواشی آنهم مخطوط طلائی دارد:

قسمت داخلی پشتی با کاغذ زرد روشن پوشیده است. در صفحه ۱۱ - الف «
 دو مهر وقف بنام «محمد حفید» بنظر می خورد. اصل متن از صفحه ۲ «ب» آغاز
 میگردد. متن به صورت دو ستونه تحریر شده و قسمت بالائی صفحه ۲ «ب» بصورت
 قبه ای تذهیب گردیده است. بین ستونها با جدول جفت جدا شده و اطراف متن
 نیز با خطوط سبز، سرخ، آبی و نارنجی خط کشی شده است. بعضی صفحات
 در اثر رطوبت لکه دار شده. در این کتاب ۸ صفحه مینیا توری بنظر میرسد این
 مینیا تورها در حالیکه سیصد هجری اوایل قرن ۱۷ ترک عثمانی را دنبال میکند،
 زیر تاثیر ایرانی نیز هست. این مینیا تورها که بعضی از صحنه های حادثه کربلا را
 تمثیل میکند با طرز کار اوایل قرون ۱۵ و ۱۶ هماهنگی دارد. رنگهایی که بکار رفته
 درخشان نیست. این مینیا تورها در اثر مرور زمان جسته چسبندگی و خراب شده
 است.

باقی دیوان

نمبر ۱۹۵۹ (۱۵۲۴ کتبخانه عیاشی اندلی) ۱۵۰ ورق
 ۱۹ × ۱۱ سانتیمتر، مطبوعه مطبعه مطهری، دکتر آری، مینیا توری. از طرف
 سید علی ابورست، مطبوعه مطهری، ۱۳۰۴ (۱۳۰۵) ع استخراش شده است.

قسمت پشتی بایک نوع چرم قهوه ای رنگ در روی مقوا درست شده است
 اطراف پشتی با خط زنجیرک مطلقاً تزئین گردیده. قسمت داخلی آنرا بیک نوع چرم
 قهوه ای روشن تشکیل میدهد. در قسمت وسطی صفحه الف مهر وقف بنام «مصطفی
 عاشر بن مصطفی» دیده میشود. زمینه محتوی همه صفحه و مهر با قلم سیاه شکل
 مینیا توری داده شده و اطراف آن جدول کشی عادی دارد. متن از صفحه «آ-ب»
 آغاز میگردد. قسمت بالای این صفحه، بشکل قبه تذهیب شده است و متن بصورت
 ۲ ستونه بقید تحریر در آمده و زمینه دارای نوشته عمر ما زرافشان میباشد. فاصله
 بین ستونها و همچنین اطراف آن عمر ما با خطوط آبی و نارنجی جدول کشی
 شده است در صفحات «ا-ب» و «۲-الف» بین ستونها مذهب و در حواشی آن نیز
 تاحدی هنر نمائی بعمل آمده است.

از صفحه «۳۸ ب» به بعد بخش غزلیات آغاز میگردد. قسمت با لائی این صفحه و صفحه مقابل بشکل قبه ئی تذهیب شده است. بعضی صفحات در اثر جذب بر طوبت لکه دار و بعضی صفحات هم ترمیم شده است. در صفحه آخر یک مهر بیضوی دارای کلمات «علی تیمور» خوانده میشود. این کتاب در صفحه «۷ ب»، «۱۳ ب»، «۱۹ ب»، «۲۹ الف»، «۳۸ الف»، «۵۲ الف»، «۸۱ ب»، «۸ صفحه میناتور دارد: روش هنری قرن ۱۶ ترکیه عثمانی را دنبال و از نظر انتخاب رنگ و با رنگی مویک یک اثر موفق عصر خود بحساب میرود. بعضی از قسمتهای میناتورها در اثر مرور زمان مخراب شده است:

شیخی خسرو شیرین

نمبر ۱۹۶۶ (۳۰۰۶ کتابخانه پرتو نیما ل و الده سلطان)
 ۲۶۶ ورق ۱۷ × ۱۱ سانتی متر ۱۲-۱۳ سطر دارای ۳ میناتور
 در اواخر قرن ۱۵ استعماخ شده است.

در قسمت پشتی در روی مقوا چرم سیاه رنگ کشیده شده و محظوظ جدولی آن از بین رفته است. قسمت داخلی پشتی را چرم سرخ اجتناب می کنند. در صفحات «۱ الف» و «۲۶۶ ب» مهر مدور به مضمون «وقف پرتو نیما ل و الده سلطان» دیده میشود. قسمت بالای صفحه «۱ ب» که متن ازان شروع میشود مذہب است. متن بشکل ۲ مترا نه تحریر شده، اطراف متن وفا صله بین دو ستون جدول رنگین دارد. یک تعداد صفحات ترمیم شده و لکه دار از رطوبت است. در صفحات «۷ ب» «۱۱۵ الف» و «۱۴۴ ب» ۳ صحنه میناتور وجود دارد. این میناتورها که بمرور زمان بعضی حصه های آن خراب شده در قرن ۱۵ در استانبول ترمیم شده و محتملا اثر صنعتکاری است که از هرات آمده است. زیرا از نظر رنگ و مویک بهترین دور تکنیکی و زیبایی میناتورهای هرات را تمشیل میکنند.

مترجم: محمد شفیع رهگذر

مأخذ: نشریه فاکولته ادبیات پوهنتون استانبول